
Různé

Od národa k enhancementu a umelej inteligencii¹

Myslenie človeka v minulosti a prítomnosti je v neustálom procese, mení sa a vyvíja. Závisí od mnohých okolností, napríklad od prostredia a spoločnosti, v ktorých sa človek nachádza, od činností, aké vykonáva a podobne. K najnáročnejším oblastiam v myslení a konaní ľudí patria tie, v ktorých sa do zorného poľa dostávajú aj filozofické a etické otázky. Človek hľadá odpovede, no čím je problém zložitejší, tým jeho úvahy nadobúdajú ambivalentnejší charakter. Odpovede na mnohé otázky nie sú jednoznačné, v mnohých prípadoch prinášajú nové etické a morálne dilemy. Obdobie 19. a 20. storočia je v strednej Európe spojené s nárastom významu a dôležitosti potreby riešenia národnostnej otázky a vzostupom národných hnutí, vrátane českého i slovenského národného hnutia v rámci habsburskej monarchie či neskôr Rakúsko-Uhorska. Národ nebol iba témou národovcov z radov politikov, historikov, spisovateľov, kňazov či učiteľov, ale stal sa aj témou filozofických

a etických reflexií danej doby.² Uvedená problematika tvorila východiskový rámec 23. medzinárodnej (online) konferencie *Etické myslenie minulosti a súčasnosti*, ktorá bola usporiadaná pod názvom „Etika v 19. a 20. storočí“. Konferenciu, na ktorej vystúpili účastníci nielen zo Slovenska, ale aj z Českej republiky, Poľska, Talianska a Ukrajiny, zorganizovalo „Občianske združenie Ethica“ v dňoch 27.–28. mája 2021.

Online stretnutie v rámci niekoľkých monotematických blokov bolo východiskovo zamerané na obdobie vývinu etického myslenia na Slovensku, v strednej Európe, ale aj iných častiach európskeho kontinentu a sveta hlavne vo vzťahu k prelomu 19. a 20. storočia (do roku 1918), no venovalo sa aj širším kontextom filozofie a etiky v 19. a 20. storočí, resp. až do súčasnosti.

Vedecký garant konferencie Vasil Gluchman vo svojom vystúpení konštatoval, že obdobie prelomu 19. a 20. storočia na Slovensku je charakteristické svojimi novými myšlienkami a prístup-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 013/PU-4/2019: „Dejiny etického myslenia na Slovensku“.

2 Martinkovič, M., The Ethics of Responsibility in Ján Palárik's Civic Liberalism. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 10, 2020, No. 3–4, s. 133–145.

mi k otázkam filozofie a etiky národa, slovanskej vzájomnosti, slobody, práva, vojny atď. v dielach mnohých národne angažovaných autorov, ako boli napríklad Ján Palárik, Jonáš Záborský, Pavel Hečko, Samuel Ormis, Svetozár Hurban Vajanský, Albert Škarvan, Ján Lajčiak, Vavro Šrobár, Dušan Makovický, Samuel Štefan Osuský, Martin Rázus a ďalší. Gluchman konštatoval, že T. G. Masaryk vo svojich dielach z prelomu 19. a 20. storočia venoval veľkú pozornosť Jánovi Kollárovi (popri Františkovi Paláckom, Josefovi Jungmannovi, Josefovi Dobrovskému a Karlovi Havlíčkovi). Masaryk ich považoval za pokračovateľov odkazu českej reformácie a prostredníctvom analýzy ich diel formuloval zmysel českých dejín. Na jednej strane pozitívne hodnotil Kollárovu myšlienku česko-slovenskej vzájomnosti ako predpoklad duchovného a kultúrneho a neskôr aj štátno-politického zjednotenia Čechov a Slovákov, na druhej strane – v nadväznosti na Havlíčka – kriticky nazeral na Kollárovu myšlienku slovanskej vzájomnosti, ktorú považoval za nerealizovateľnú utópiu. Na Gluchmanove úvahy nadviazal Jan Svoboda, ktorý sa zaoberal miestom a úlohou etiky v Masarykovom systéme vied. Reflexiou Masarykových názorov na vojnu, revolúcie a násilie, vzdelávanie a úlohu učiteľov pri budovaní novej spoločnosti sa zaoberali Lukáš Švaňa i Zuzana Danišková.

Myslenie a dianie v národe je zachytené v mnohých literárnych dielach. Aká bola reflexia dobovej problematiky v literatúre? Pomocou interpretačnej metódy Peter Káša načrtnol etiku a podoby angažovanosti v ranej poézii Svetozára

Hurbana Vajanského. V zbierke *Tatry a more* hľadal Vajanský podľa jeho názoru prieniky medzi umeleckou prezentáciou a spoločenskou angažovanosťou, ktoré sa prejavujú v rétorickom štýle, publicizme a morálnej apelatívnosti. Viaceré sociálne témy nájdeme aj u Jozefa Gregora Tajovského. Tie sondať Ján Kalajtzidis, ktorý sa pokúsil identifikovať vplyvy, ktoré formovali Tajovského moralizátorské polohy. Tieto názory prezentoval prostredníctvom najznámejších sociálnych tém dobovej spoločnosti, ktoré zobrazoval Tajovský, napríklad alkoholizmus, vojna, morálna skazenosť, či hmotárstvo. Podobne postupovala aj Júlia Polomská, ktorá skúmala filozoficko-etické reflexie v diele Dušana Makovického. Okrem priblíženia filozofie Leva Nikolajeviča Tolstého autorka prezentovala aj pokusy o identifikáciu vlastných filozoficko-etických postojov u samotného Makovického.

Súčasťou diskusií boli aj úvahy o slobode a emancipácii v predvojnovom období na Slovensku. Andrea Klimková zdôraznila, že pokiaľ uvažujeme o národnom hnutí na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, nutne sa dostávame k úvahám o ženských otázkach. Dôkazom je filozoficko-etické premýšľanie „ženských otázok“ Hany Gregorovej. Etické a morálne problémy existujú v danom období aj vo sfére vzdelávania, čomu sa venoval Grzegorz Grzybek v súvislosti s názormi Georga Edwarda Moora. Rozmanité etické a morálne dilemy zo školskej praxe priblížila Zuzana Danišková a etickým výzvam, ktoré staja pred vzdelávaním v súčasnosti, sa venovala Marta Gluchmanová.

Ak nazrieme za hranice Slovenska, konštatujeme, že sa v strednej Európe v spomínanom období intenzívne rozvíjalo filozofické a etické myslenie, v ktorom dominovali veľké postavy dejín nemeckej, európskej a svetovej filozofie, ako boli Karl Marx, Friedrich Engels, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Eduard von Hartmann, Tomáš Garrigue Masaryk, František Krejčí, František Čada a iní. V iných častiach Európy to boli aj Søren Aabye Kierkegaard, Auguste Comte, John Stuart Mill, Henry Sidgwick, George Edward Moore a ďalší. Marián Palenčár prezentoval, ako chápal Kierkegaard fenomen nudy v estetickom štádiu a úlohu, ktorú zohráva nuda pri prechode od estetického k etickému štádiu v živote človeka. Podoby filozofie a etiky v ukrajinskej Haliči konca 19. storočia priblížila Oresta Losyková. Na druhej strane sa Wendy Drozenová zamerala na odkaz Thákurovho humanizmu, ktorý usiloval o preklenutie nacionálnych, náboženských a sociálnych rozdielov cestou morálneho a duchovného pokroku. Vybrané aspekty etického myslenia neskorého Wittgensteina a jeho etiku zmapoval Marián Ambrozy. Zameral sa na analýzu Rheesových poznámok z rozhovorov s Wittgensteinom. Podľa neho Wittgenstein otvoril možnosť hovorenia o konkrétnych etických problémoch, o paralele jestvujúcich etických systémoch.

Výsledky analýzy etických aspektov v diele Egon Bondyho prezentoval Slavomír Lesňák. Reflektoval Bondyho apokalyptické environmentálne upozornenia, rozpor sebarealizácie

a spoločenskej situácie i zdôvodnenie transhumanistickej vízie človeka kvôli biologickým koreňom zla. Lesňák systematizoval prvky Bondyho etického myslenia v jeho dramatickom, beletristickom i teoretickom diele a porovnal ich s jeho súdobou reflexiou v česko-slovenskom filozofickom prostredí. Potreba reflexie environmentu a koncipovanie environmentálnej filozofie rezonovali vo filozofickom myslení najmä v 80. a 90. rokoch 20. storočia. Eva Smolková otvorila diskusiu o riešení environmentálnych problémov v rámci bioetiky a vyjadrila potrebu posúdiť, či určité konkrétne kroky boli pre environmentálnu etiku prínosom. Inocent-Mária Vladimír Szaniszló priblížil, ako sa z „neviditeľných“ emigrantov stali systémovo relevantní pracovníci počas prvej vlny pandémie COVID-19, a poukázal na aktuálny stav etického riešenia sociálnych a zdravotných práv „mobilných“ pracovníkov členských krajín Európskej únie.

O tom, že nazeranie na mnohé etické a morálne problémy spoločnosti a ľudstva sa mení a vyvíja v nadväznosti na vedecký a technologický pokrok doby, svedčia aj ďalšie úvahy nad budúcnosťou. Otázky týkajúce sa národa, ktoré boli základné v 19. storočí a do určitej miery aj v prvej polovici 20. storočia, vystriedali súčasné výzvy súvisiace napríklad s transhumanizmom, enhancementom a umelou inteligenciou.³

3 Porov. Kyslan, P., Transhumanism and the Issue of Death. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 9, 2019, No. 1–2, s. 71–80.

Niektorí súčasní transhumanistickí autori, na čele s Julianom Savulescom a Brianom D. Earpom, navrhujú použiť viaceré chemické látky ako formu terapeutickú pomoc pre ľudí, ktorí zotrávajú vo vzťahoch nenapĺňajúcich ich šťastím. Chemická zlúčenina MDMA, známa najmä pod názvom extáza, a hormón oxytocín sa podľa nich môžu stať novými nástrojmi bezbolestného citového vyrovnávania sa s kritickými situáciami a stavmi v partnerských vzťahoch. Zlatica Plašienková a Martin Farbák v tejto súvislosti konštatovali, že napriek pozitívnym výsledkom klinických testov daných drog, resp. liečiv, zostávajú mnohé filozoficko-etické otázky nezodpovedané a ignorované. V prístupe transhumanistov je podľa ich názoru badateľné nové paradigmatické chápanie človeka ako bytosti, ktorá sa vzťahuje k svetu a k iným ľuďom s chemicky vylepšenou schopnosťou kontroly svojich emócií a rozhodnutí. Plašienková a Farbák poukázali však na to, že táto zdanlivá výhoda môže ľudí zbaviť prirodzenej schopnosti zvládať kritické či hraničné situácie v ich životoch a autonómne nachádzať zmysel života i po cit neotrasiteľného šťastia.

Na druhej strane Jana Bartalová poukázala na pozitíva, ale aj prípad-

né problémy vo vzťahu k možnostiam rozvoja umelej inteligencie, pričom túto tému skúmala cez prizmu etiky. Analyzovala také pojmy, ako sú zodpovednosť či svedomie, vo vzťahu k umelej inteligencii vo všeobecnosti, ale aj z hľadiska jej jednotlivých častí. Prezentovala čiastkové výsledky vlastného výskumu z roku 2020 v podobe vnímania etických výziev vyplývajúcich z rozvoja umelej inteligencie. V nadväznosti na to zdôraznila nevyhnutnosť vzdelávania nielen odborníkov v tejto oblasti, ale aj vzdelávania širšej verejnosti.

Na základe zaujímavých konferenčných vystúpení a bohatej diskusie k jednotlivým témam možno dokumentovať, akým vývinom prešlo etické myslenie minulosti v porovnaní so súčasnosťou, a to v závislosti od doby a podmienok, v ktorých ľudia žili, resp. žijú. Dôkazom boli aj úvahy a prezentované názory týkajúce sa etického myslenia od obdobia 19. a 20. storočia až do súčasnosti. Tie sa vyvíjali od páľčivých otázok a problémov, ktoré so sebou prinášalo národné hnutie v minulosti, až po súčasné etické a morálne problémy spojené s transhumanizmom, enhancementom – „vylepšovaním“ ľudí, resp. so skvalitňovaním a zlepšovaním života ľudí a/alebo umelou inteligenciou.

Marta Gluchmanová

Fakulta výrobných technológií Prešov,
Technická univerzita Košice
marta.gluchmanova@tuke.sk